

Smukt portræt med tandpine

Hele Danmark er på den anden ende i anledning af H.C. Andersens 200-års fødselsdag i år. Den gerontologiske H.C. Andersen ekspert, Henning Kirk, skriver om H.C. Andersen som en gammel mand.

Tidt gaar i Bøtte, hvad ikke skulde gaa i Bøtte. Sådan står der i indledningen til et af H.C. Andersens mest bemærkelsesværdige eventyr, *Tante Tandpine*. Det var hans sidste, store eventyr. Det udkom i slutningen af 1872, dvs. knap tre år før han døde. Heldigvis endte det ikke i bøtten. Selv om det er et af de mest geniale af hans mange eventyr, er det alligevel et af de mindre kendte. Når jeg vil fremhæve Tante Tandpine i netop et gerontologisk tidsskrift, er det fordi, det er den gamle digters eventyr. Han skrev hele livet om sig selv, placerede sig uafslædt på nye scener med skiften-

de aktører og kulisser. Og så havde han alligevel evnen til at kunne iagttage sig selv, incl. sin egen selvoptagethed, med en humoristisk distance. Netop dette greb gjorde ham til den største digter. Mange ved, at han var en eventyrdigter for børn. Færre ved, at han måske i højere grad var voksenforfatter. Tante Tandpine gjorde ham også til alderdommens eventyrdigter.

Et liv med tandpine

Med Tante Tandpine får vi endnu en gang en fortælling om H.C. Andersens lange lidelsesforløb - med og uden tænder. Et lidelsesforløb med daglige smerter, påmindelser om skrøbeligheder fra barndommen og op igennem et langt liv. En forfærdelig historie som vi især indvies i ved at læse dagbøgerne.

Velkendt er også tændernes birolle i Enqvists drama *Regnormenes liv* hvor Andersen midt under en reception hos kongen taber sin tandprotese på gulvtæppet. Da han tager *Gebisset* i munden igen, må han så lide

den skæbne at skulle tale med kongen *med uld i munden*. Og da han som 62-årig verdenskendt digter fra balkonen på Odense Rådhus skulle modtage hyldesten fra borgerne i den illuminerede by, var hele sceneriet præget af en ulidelig tandpine.

Ofte opfattede han den tilbagevendende smerte ikke kun som påmindelser fra barndommen, men også som en slags omkostning ved livets synder. I 1800-tallet var det stadig almindeligt at opfatte symptomer ud fra en overordnet betydning. Svækkelse i alderdommen kunne endog - som overgribende fænomen - tillægges filosofisk, religiøs betydning som "straffen for det syndige liv".

I H.C. Andersens tilfælde kan man sagtens fornemme, at tandpinen kunne betragtes som en omkostning. Ikke kun for livets syndige handlinger i almindelighed, men for digteriet i særdeleshed. I eventyret træder den onde Tante Tandpine frem i hans drøm og udtaler følgende dom: *Jeg skal lære Dig Verse-maal!* sagde hun. *"Stor Digter skal have stor Tandpine, lille Digter lille Tandpine!"*

HC Andersen. Selvportræt.
Fra Det Kgl. Biblioteks pressearkiv

Andersen er hverken i drømmen eller i virkeligheden i tvivl om, at han er en stor digter, og omkostningen udpensles i den grad i drømmens beskrivelse.

Aldrig er tandsmerter blevet mere malende – eller snarere isnende – beskrevet end i passagerne fra denne drøm.

Med den "virkelige" Tante Tandpine, tante Mille, var det anderledes. Hun var en rar tante og havde fået tilnavnet, fordi hun altid havde slik og sukker godt til børnene. Også i 1800-tallet var man klar over, at sukker kunne give dårlige tænder.

I Andersens tilbageblik bliver hans "digteri" sammenlignet med "sukker godt". Og her kan man gå tilbage til den forfærdelige tid i Slagelse Latinskole hvor rektor Meisling forbød ham at digte. "Digteriet" blev det forbudte sukker godt. Måske kan drømmens onde tante tandpine også opfattes som den tilbagevendende dæmon Meisling, men nu gestaltet som den ellers så rare tante Mille. Tandpinen bliver meget håndfast eksekveret af Meislings forlængede arm (eller syl!).

Når livet går i bøsse

Fortællingen om tandpinen er på en måde en fortælling i fortællingen. Flere kritikere har set Tante Tandpine som et

eventyr om selve skrivekunsten. Når en fortælling udkommer i bogform, er der tale om en redigeret version af måske talrige tidligere versioner, som endte i papirkurven. H.C. Andersens eventyr blev sammenstykket af mange papirlapper som efterhånden *gik i bøtten*. Sådan var det også med Tante Tandpine. Eventyret folder sig ud ved at blive "samlet op" af en urtekræmmerdreng, som iflg. eventyret har specialiseret sig i at sammenstykke historierne fra de papirlapper, som *gik i bøtten*.

Fra hans dagbogsnotater og mange korrespondancer kan vi i dag vide, at netop eventyret om tandpinen var produktet af mange papirlapper fra 1870 til 1872. Jesper Gehlert Nielsen og Klaus P. Mortensen har beskrevet denne spændende proces i forbindelse med arbejdet med Andersens samlede værker (2004). De anfører, at der i romantikken ikke var så stor interesse for forarbejderne, når først et værk var blevet trykt. Men for os i dag er det netop spændende at kunne følge digterens skriveprocesser. Vi vil gerne prøve at forstå, hvordan manden bar sig ad med at udfolde fantasien, som han gjorde.

Når det gælder den gamle eventyrdigter, udvikles et særligt livsperspektiv

H.C. Andersen skrev eventyret *Tante Tandpine* som en gammel mand. Tandpinen var vedvarende en helt konkret smerte i H.C. Andersens liv, men tandpinen i *Tante Tandpine* var også et symbol på alt det onde, han havde gået igennem hele livet. I det hele taget følte H.C. Andersen sig oftest "gammel" om vinteren, når han var plaget af træk og skavanker, mens sommerperioderne er beskrevet mere optimistisk i hans dagbøger.

Henning Kirk
kirk@dadlnet.dk

Mange ved, at H.C. Andersen var en eventyrdigter for børn.
Færre ved, at han måske i højere grad var voksenforfatter.
Tante Tandpine gjorde ham også til alderdommens eventyrdigter.

De hemmeligt elskende

Den gamle mand
 har to tænder tilbage, én i overmundens
 og én i undermundens,
 men ikke lige ud for hinanden.
 De er som to hemmeligt elskende,
 der kun med besvær
 eller ved sære sammentræf mødes,
 men da med desto større glæde.

Eske K. Mathisen

ved iagttagelsen af parallelløbet mellem på den ene side papirlapperne, der lægger brikker til en lang livsfortælling, og på den anden side mindelserne om tilbagevendende smerter siden barndommen. Næsten som var det livets samlede omkostninger, udgivet i føljeton.

Heldigvis for os var det ikke alt, der gik i bøtten. Det var nok heller ikke hans mening med dagbøgerne. Den giver os et interessant indblik i eventyrerens alderdom.

Gammel og smuk

I de fleste tilfælde oplevede og beskrev H.C. Andersen alderen som noget negativt, noget der var forbundet med smerte, mismod og manglende energi. Men dagbogen rummer dog i det mindste ét eksempel på, at han godt kunne se noget positivt ved sig selv som gammel mand. Og det var faktisk i hans sidste leveår. Han døde 70 år gammel i august 1875, men en smuk septemberdag året forinden skrev han følgende i sin dagbog: *Gik til Studenterforeningen, satte mig derpå i Sporvogn til Volden og gik da op paa den og saa de smukke gamle Træer hælde ud over Voldgraven.*

Denne oplevelse [og en efterfølgende

frokost hos en bekendt] formildede åbenbart sindet. Der kunne også være kvaliteter ved at være gammel. Det fik han lyst til at fastholde: *...kjørte saa med Sporvogn til Fotograf Hansen hvor jeg fik to smukke Portrætbilleder af mig som gammel Mand.*

Alderdommen kunne accepteres, når man havde den rette stemning omkring sig. Men andre skulle ikke minde ham om alderen, sådan som det skete ved et middagsselskab i februar 1875: *Vilhelm Rode... ...omtalte mig ideligt den gamle Conferentsraad. Jeg læste derfor op mit nyeste digt: "Kjøbenhavn" for at vise, at jeg ikke var saa ældet endda.* At være gammel kunne være klædeligt på en solbeskinnet septemberdag. Men når det var andre, der omtalte én som gammel, var det noget andet. I parentes bemærket skal det siges, at digtet *Kjøbenhavn* ikke hører til hans største kunstneriske udfoldelser. Men at han i det hele taget digtede et halvt år før sin død viste dog, at hans kunstneriske energi var bevaret.

Faktisk havde den gamle digter rejseplaner så sent som i maj 1875, tre måneder før sin død. Han overvejede at tage med to unge huslærere fra Bregentved til Middelhavet - den ene var Johan Krohn, forfatteren til *Peters*

Jul. Men han var på det tidspunkt præget af træthed på grund af leverkræft. Få uger senere måtte han trække sig tilbage til det afsluttende sygeleje hos familien Melchior på Østerbro i København.

Gammel om vinteren

Selv om tandpinen var H.C. Andersens tilbagevendende og centrale smerte-problem, var der meget andet, der plagede både krop og sjæl. På et tidspunkt i livet begyndte han efterhånden at relatere symptomer og sygdomsproblemer til alderen. Hvis man ud fra dagbøgerne finder frem til disse sammenstillinger af alder og sygdom, danner sig et interessant mønster: han var gammel om vinteren, men ikke om sommeren.

Fra de sidste 15 år af hans liv kan man finde 37 notater, hvor alderen, eller det at han følte sig gammel, bruges som forklaring på diverse ubehagelige fornemmelser og symptomer. Af disse 37 notater stammer kun de syv fra sommerhalvårene (1. maj til 31. oktober), dvs. at de 30 er fra vinterhalvårene. Han følte sig ikke gammel om sommeren, det var vinteren der svækkede kroppen. Men så sandelig

H.C. Andersen.
HCA Fondens pressearkiv

også sindet – flere af dagbogsnotaterne om vinteren vidner om, hvad træk og kulde gjorde ved hans "reumatisme". Og tænder. F.eks. skrev han en januardag i 1873:

Regn og Graat; forstemt; Tandten plager mig ogsaa. Ikke lyst til at bestille Noget, ingen Planer, ingen Tanker for Fremtiden.

Eventyrdigterens sindsstemning på denne januardag er nærmest beskrevet som i kapitlet om depression i en lærebog i psykiatri. Det har nok været det, man i dag ville betegne som en vinterdepression. Men der var også en social faktor, for i samme forbindelse skrev han: *Nu kommer saagodt som Ingen mere og spørge til mit befindende.* Ét er at føle sig syg i krop og sjæl. Når der så oven i købet ikke er nogen at tale med om det, ingen der interesserer sig for at høre om ens lidelse – ja, så er det ikke til at bære.

Men det blev tandpinen, som hele livet igennem skulle minde ham om barndommens plager. Sukkergodt hos tante blev nok betragtet som en del af den rationelle forklaring. Men i kunstner-sjælen blev tandpinen symbolet på alt det onde fra barndommen. Smerten fra en barndom, som tog sin begyndelse midt i fattigdom, alkoholisme, prostitu-

tion, galskab og social fornedrelse. Og som senere næredes af uforløst kærlighed, af latinskolens digteforbud og grueligt meget mere, som han skulle igennem i det lange liv.

Heldigvis for os gav tandpinen også næring til den omfattende digtekunst. Stor digter, stor tandpine.

Referencer

H.C. Andersens dagbøger (1825-1875). Det Danske Sprog- og litteraturselskab. Fotografisk genoptrykt 1996. Findes også elektronisk online på Det Kgl. Bibliotek:
<http://www.kb.dk/elib/mss/hca/>

Nielsen, J Gehlert & Klaus P. Mortensen (2004). *Ikke alt går i bøtten.* Essay. H.C. Andersens eventyrmanuskripter. Findes elektronisk online på Det Kgl. Bibliotek:
<http://www.kb.dk/elib/mss/hcaeventyr/essay.htm>